

AUTONOMICZNE ŹRÓDŁA PRAWA PRACY

Łukasz Pisarczyk

AUTONOMICZNE ŹRÓDŁA PRAWA PRACY

Łukasz Pisarczyk

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Publikacja jest efektem projektu
nr 2018/29/B/HS5/02600 „Autonomiczne źródła prawa pracy”
finansowanego ze środków NCN

Stan prawny na 10 grudnia 2021 r.

Recenzenci

Dr hab. Ryszard Piotrowski, prof. UW

Dr hab. Monika Tomaszewska, prof. UG

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne

Cudzysłów Dagmara Wachna

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni


Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących
im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj
jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz,
czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2022

ISBN 978-83-8246-360-6

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
Rozdział I	
Pojęcie autonomicznych źródeł prawa pracy	27
1. Uwagi wstępne	27
2. Zagadnienia definicyjne i terminologiczne	27
3. Autonomiczne źródła prawa pracy jako źródła prawa (akty normatywne)...	29
4. Przedmiot autonomicznych źródeł prawa pracy	44
5. Autonomiczny charakter	50
6. Autonomiczne źródła prawa pracy <i>prima facie</i>	52
7. Normy autonomiczne	69
Rozdział II	
Kształtowanie się i ewolucja autonomicznych źródeł prawa pracy	73
1. Uwagi wstępne	73
2. W stronę autonomicznych źródeł prawa pracy	74
3. Odbudowa i rozwój autonomicznych źródeł prawa pracy	90
4. <i>Calamitatis regnum?</i> Autonomiczne źródła prawa pracy wobec nowej rzeczywistości gospodarczej i społecznej	97
5. Od gospodarki centralnie planowanej do prób odbudowy dialogu społecznego. Państwa Europy Środkowo-Wschodniej	112
6. Dogonić Europę. Ewolucja autonomicznych źródeł prawa pracy w Polsce ...	119
Rozdział III	
System autonomicznych źródeł prawa pracy	141
1. Uwagi wstępne	141
2. Wolności i prawa człowieka – standardy międzynarodowe	143
3. Unia Europejska	154
4. Autonomiczne źródła prawa w koncepcjach ustrojowych	161
5. Elementy systemu autonomicznych źródeł prawa pracy	169

6. Praktyka relacji zbiorowych	202
Rozdział IV	
Autonomiczne źródła prawa pracy w świetle Konstytucji RP	205
1. Uwagi wstępne	205
2. Autonomiczne źródła prawa pracy a konstytucyjny model źródeł prawa	208
3. Prawo a inne systemy normatywne	230
4. Miejsce autonomicznych źródeł prawa w systemie konstytucyjnym	248
Rozdział V	
Tworzenie autonomicznych źródeł prawa pracy	283
1. Uwagi wstępne	283
2. Ramy prawne i struktura procedur	283
3. Podmioty uprawnione do tworzenia autonomicznych źródeł prawa pracy ..	288
4. Przesłanki tworzenia autonomicznych źródeł prawa pracy	299
5. Procedura tworzenia autonomicznych źródeł prawa pracy	304
5.1. Uwagi wstępne	304
5.2. Rozpoczęcie procedur mających na celu wydanie aktów autonomicznych	305
5.3. Ustalanie treści aktu autonomicznego	308
5.4. Kompozycja stron oraz inni uczestnicy procedur	313
5.5. Dojście aktu autonomicznego do skutku	316
5.6. Rejestracja i weryfikacja legalności, wejście w życie, informowanie o treści aktów autonomicznych	318
6. Praktyka relacji zbiorowych	322
Rozdział VI	
Zakres stosowania autonomicznych źródeł prawa pracy	327
1. Uwagi wstępne	327
2. Zakres podmiotowy autonomicznych źródeł prawa pracy	327
3. Zakres przedmiotowy autonomicznych źródeł prawa pracy	341
4. Systemowe ograniczenia przedmiotu autonomicznych źródeł prawa pracy	357
5. Czasowy zakres obowiązywania autonomicznych źródeł prawa pracy	367
Rozdział VII	
Działanie norm autonomicznych i konsekwencje ich naruszeń	373
1. Uwagi wstępne	373
2. Oddziaływanie na sytuację prawną adresatów norm autonomicznych	374
2.1. Uwagi wstępne	374
2.2. Kształtowanie treści stosunku pracy	375
2.3. Inne prawa i obowiązki podmiotów prawa pracy	385

2.4. Kształtowanie praw i obowiązków osób niebędących pracownikami	388
3. Efektywność norm autonomicznych	390
3.1. Uwagi wstępne	390
3.2. Konsekwencje niezgodności czynności prawnej z normami autonomicznymi	391
3.3. Przymusowe wykonanie obowiązków wobec podmiotu uprawnionego oraz odpowiedzialność odszkodowawcza (majątkowa) ...	394
3.4. Inne formy odpowiedzialności ze stosunku pracy.....	398
3.5. Kontrola i nadzór nad warunkami pracy	400
3.6. Odpowiedzialność wykroczeniowa i karna	402
4. Wykładnia autonomicznych źródeł prawa pracy	403
Zakończenie	407
Literatura	419
Wykaz aktów prawnych	447
Wykaz orzeczeń	451

WSTĘP¹

Jedną z właściwości prawa pracy jest istnienie kategorii tzw. autonomicznych źródeł prawa – aktów, które nie pochodzą od organów państwa, są tworzone przez partnerów społecznych lub nawet samych pracodawców i regulują różne materie należące do prawa pracy, w tym zwłaszcza prawa i obowiązki stron stosunku pracy². Fenomen autonomicznych źródeł prawa pracy jest niezmiennie przedmiotem zainteresowania doktryny prawniczej tak ze względów teoretycznych, jak i praktycznych³. Otwarte pozostaje zwłaszcza fundamentalne pytanie o charakter autonomicznych źródeł prawa pracy, w tym ich kwalifikację z perspektywy Konstytucji i ukształtowanego przez nią systemu źródeł prawa. Na tym tle rysują się dwa podstawowe zagadnienia badawcze. Po pierwsze,

¹ Książka sfinansowana w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki „Autonomiczne źródła prawa pracy”, 2018/29/B/HS5/02600.

² Prawną regulację pracy człowieka charakteryzuje różnorodność źródeł – wyróżniająca ją na tle innych gałęzi prawa (T. Zieliński, *Podstawy rozwoju prawa pracy*, Kraków 1988, s. 120).

³ Już tylko w polskiej nauce prawa pracy można powołać liczne opracowania poświęcone źródłom prawa w ogóle lub ich najważniejszym przykładom: m.in. I. Rosenblüth, *Układy zbiorowe pracy. Komentarz*, Kraków 1937; J.G. Wengierow, *Układy zbiorowe pracy*, Warszawa 1937; W. Szubert, *Układy zbiorowe pracy*, Warszawa 1960; Z. Salwa, *Charakter prawny i zakres regulaminu pracy w PRL*, Warszawa 1964; E. Chmielek, *Źródła prawa pracy (Zagadnienia hierarchii norm prawnych)*, Warszawa–Kraków 1980; G. Goździewicz, *Szczególne właściwości norm prawa pracy*, Toruń 1988; K. Rączka, *Miejsce i rola układów zbiorowych pracy w systemie źródeł prawa pracy*, PiZS 1996/2; L. Kaczyński, *Wpływ art. 87 Konstytucji na swoiste źródła prawa pracy (uwagi wstępne)*, PiP 1997/8; W. Sanetra, *Konstytucyjne prawo do rokowań*, PiZS 1998/12; *Źródła prawa*, red. L. Florek, Warszawa 2000; J. Wratny, *Regulacja prawna swoistych źródeł prawa pracy. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, PiZS 2002/12; M. Włodarczyk, „Swoiste” źródła prawa pracy – kilka refleksji na temat ich genezy i funkcji [w:] *Z zagadnień współczesnego prawa pracy. Księga jubileuszowa Profesora Henryka Lewandowskiego*, red. Z. Góral, Warszawa 2009; L. Florek, *Ustawa i umowa w prawie pracy*, Warszawa 2010; *Układy zbiorowe pracy. W stulecie urodzin Profesora Wacława Szuberta*, red. Z. Góral, Warszawa 2013; A. Musiała, *Porozumienia zbiorowe jako źródło prawa pracy*, Poznań 2013; K.W. Baran, D. Książek oraz M. Włodarczyk [w:] *System prawa pracy*, t. I, *Część ogólna*, red. K.W. Baran, Warszawa 2017, s. 646 i n. oraz 843 i n.; K. Walczak, *Zasady wynagradzania u pracodawców – przedsiębiorców w świetle autonomicznych źródeł prawa pracy*, Warszawa 2018. Odrębnego wspomnienia wymaga monografia S. Piekarczyka, *Układy zbiorowe pracy. Od charakteru prawnego do wykładni*, Warszawa 2021, która przyjmuje teoretycznoprawną perspektywę układów zbiorowych pracy, co pozwala na inne niż dotychczas ujęcie charakteru tych aktów. Fakt, że opracowanie to ukazało się w końcowym momencie prac nad niniejszą książką, powoduje, że odniesienia do poglądów tego autora były możliwe już tylko w ograniczonym zakresie. Starałem się jednak, aby w toku wywodów sygnalizować odmienne tezy S. Piekarczyka, przynajmniej zestawiając je z moją argumentacją (stąd z reguły forma przypisów, która w żaden sposób nie deprecjonuje merytorycznego znaczenia przywołanych argumentów).

trzeba rozważyć, czy autonomiczne źródła prawa pracy są źródłami prawa w ścisłym znaczeniu czy jakąś inną kategorią prawną? Po drugie, kwalifikacja autonomicznych źródeł prawa pracy to jednocześnie punkt wyjścia do usystematyzowania, a w rezultacie też oceny ustawowych rozwiązań dotyczących tworzenia, zakresu stosowania, a wreszcie obowiązywania aktów autonomicznych (spójność systemu rozumiana jako zgodność rozwiązań szczegółowych z założeniami ogólnymi)⁴.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o istotę autonomicznych źródeł prawa pracy, powinno się przyjąć określoną koncepcję prawa, które jest zjawiskiem wielowymiarowym i może być analizowane z różnych perspektyw badawczych⁵. Niniejsza monografia przyjmuje perspektywę nauk prawnych. Nie czyni to jednak pojęcia prawa jednoznacznym. Nadal, pomimo swojego fundamentalnego znaczenia, pozostaje ono przedmiotem dyskusji, polemik i wątpliwości – mało jest pojęć, które budziłyby takie zainteresowanie człowieka, a jednocześnie były tak niejednoznaczne⁶.

Refleksja na temat istoty prawa sięga starożytności⁷. Myśl starożytnych Greków i Rzymian znalazła się u podstaw różnych koncepcji prawa natury, których recepcja i rozwój nastąpiły w późnym średniowieczu i w czasach nowożytnych. Przyjmując perspektywę prawno-naturalną⁸, zakłada się w niej istnienie pewnych obiektywnych zasad (norm postępowania) istniejących niezależnie od ich przyjęcia w określonym trybie (np. uchwalenia ustawy). Człowiek i społeczeństwo podlegają prawu natury, lecz go nie tworzą i nie mają wpływu na jego obowiązywanie⁹, mogą je natomiast poznawać¹⁰. Ze względu na swój charakter prawo natury ma natomiast tworzyć podstawę obowiązywania prawa pozytywnego¹¹. W zależności od źródła norm naturalnych koncepcje prawa natury mogą

⁴ Ze względu na dokonujące się zmiany społeczno-gospodarcze, ale też zmianę otoczenia prawnego, uzasadniona jest refleksja na temat obecnej pozycji autonomicznych źródeł prawa pracy.

⁵ Por. J. Wróblewski, *Zasady tworzenia prawa*, Warszawa 1989, s. 7. W kontekście badań nad istotą prawa należy podkreślić znaczenie perspektywy socjologicznej (np. S. Falk Moore, *Law and Social Change: The Semi-Autonomous Social Field as an Appropriate Subject of Study*, „Law & Society Review” 1973/7 (4), s. 719 i n.) czy antropologicznej (zob. m.in. A. Korybski, *Antropologiczne badania prawa – kilka uwag do dyskusji*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2015/7–8, s. 22 i n.). W zależności od przyjętych założeń czy metod prowadzą one do różnych wniosków, w tym do różnicowania zakresu pojęcia „prawo” i wychodzenia poza ramy prawa państwowego, w niektórych przypadkach odrzucając samo pojęcie prawa, np. w teorii S. Falk Moore (m.in. B.Z. Tamanaha, *Understanding Legal Pluralism: Past to Present, Local to Global*, „Sydney Law Review” 2008/30, s. 390 i n.).

⁶ Zob. refleksję na temat wyjątkowej wieloznaczności prawa oraz próbę uchwycenia pytań i wątpliwości, które dotyczą jego istoty – H.L.A. Hart, *Pojęcie prawa*, tłum. J. Woleński, Warszawa 2020, s. 43–47 oraz 50 i n.

⁷ Różnice dotyczą już samego sposobu ujmowania prawa, gdzie punktem wyjścia było właściwe myśli starożytnej ujęcie ontologiczne (M. Zirk-Sadowski, *Wstęp do filozofii prawa*, Warszawa 2011, s. 23 i n.). Przełomu dokonał I. Kant, przechodząc od przedmiotu do podmiotu poznania (zob. m.in. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 2, *Filozofia nowożytna do roku 1830*, Warszawa 1999, s. 173 i n.).

⁸ Mające bardzo długą tradycję sięgającą starożytności, zob. m.in. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997, s. 58–59.

⁹ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 59.

¹⁰ J. Wróblewski, *Zasady...*, 1989, s. 29.

¹¹ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 60; M. Zirk-Sadowski, *Wstęp do filozofii prawa...*, s. 124.

mieć charakter religijny albo świecki. Pierwsze wskazują na transcendentny charakter systemu prawa¹², drugie źródeł prawa upatrują w naturze człowieka lub charakterze społeczności, której funkcjonowanie prawo ma regulować, czy wreszcie w prawach rozumu lub naturze rzeczy¹³. Rozróżnia się materialne oraz formalne prawo natury (przy czym klasyczne koncepcje prawa natury koncentrowały się głównie na wymiarze materialnym)¹⁴.

Wraz z kształtowaniem się nowoczesnej koncepcji państwa zmieniało się spojrzenie na prawo i jego rolę¹⁵. W rezultacie w XIX w. ukształtował się i rozkwitł pozytywizm prawniczy, który stał się najważniejszą koncepcją konkurencyjną wobec idei jusnaturalistycznych i do pewnego stopnia zdominował refleksję na temat prawa do początku (a nawet połowy) XX w.¹⁶, stając się też teoretyczną podstawą koncepcji prawa stanowionego¹⁷. W ujęciu pozytywistycznym prawo stanowi zbiór reguł postępowania (norm), które zostały ustanowione przez suwerena (władze polityczne)¹⁸ w określonym trybie i zostały zabezpieczone sankcją¹⁹. Prawo jest więc tworzone przez człowieka. W tym ujęciu uzasadnienie obowiązywania normy ma charakter tetyczny, znajdując się niejako wewnątrz samego systemu (nonkognitywizm)²⁰.

Z czasem zaczęto eksponować złożoność tego systemu, czego wyrazem było ujęcie prawa już nie jako prostego nakazu, lecz związku reguł pierwotnych i wtórnych²¹. Głównym przedmiotem zainteresowania pozytywizmu prawniczego stały się normy obowiązujące w określonym czasie oraz miejscu²² i tworzące system nakazujący przyjąć określone

¹² Co nie musi jednak, jak choćby w koncepcji Św. Tomasza z Akwinu, deprecjonować normatywnej roli ludzkiego rozumu (A.F. Utz, *Prawo naturalne jako pojęcie zbiorcze niepozytywistycznych teorii prawa*, tłum. J. Kość, A. Potrzebszcz, „Roczniki Nauk Prawnych” 2010/X (1), s. 70).

¹³ Zob. m.in. A. Krzynówek-Arndt, *Państwo prawa w klasycznej tradycji zachodniej i późnej nowoczesności w kontekście sporów wokół klauzuli demokratycznego państwa prawnego*, „Przegląd Sejmowy” 2018/3, s. 86 i n. oraz powołaną tam literaturę (w kontekście nurtów drugiego odrodzenia prawa natury). Zazwyczaj zakłada się przy tym, że natura człowieka czy społeczności są poznawalne (S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 60–61).

¹⁴ L.L. Fuller, *Moralność prawa*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa 1978, s. 142 i n.

¹⁵ B.Z. Tamanaha, *Understanding Legal Pluralism...*, s. 380.

¹⁶ Por. K. Opałek, *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki*, Warszawa 1986, s. 68, podkreślając wewnętrzne zróżnicowanie podejścia pozytywistycznego.

¹⁷ R. Mojak, *System źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2009/12, s. 34.

¹⁸ Jest to ujęcie prawa, które wywodzi się od J. Austina, *Province of Jurisprudence Determined*, London 1832. Z tej perspektywy tworzenie prawa ma wymiar woluntarystyczny (J. Wróblewski, *Zasady...*, s. 27–28).

¹⁹ Trzeba jednocześnie podkreślić różnorodność koncepcji pozytywistycznych. Już w początkach kształtowania się pozytywizmu prawniczego zarysował się na podział na koncepcje anglosaskie i kontynentalne. Zob. m.in. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 49.

²⁰ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 55–56.

²¹ H.L.A. Hart, *Pojęcie prawa...*, s. 149 i n.

²² S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 51. W rezultacie stosowanie prawa miało być oparte na koncepcji sylogistycznej (s. 52). Podejście pozytywistyczne w istotny ewoluowało. Pierwotne teorie, np. koncepcja prawa jako zespołu nakazów i zakazów ustanowionych w drodze rozkazu suwerena (m.in. J. Bentham,

Rozdział I

POJĘCIE AUTONOMICZNYCH ŹRÓDEŁ PRAWA PRACY

1. Uwagi wstępne

Biorąc pod uwagę złożoność i wieloznaczność pojęcia autonomicznych źródeł prawa pracy, należy ustalić pewne kryteria, które pozwolą zdefiniować i wyodrębnić to zjawisko. Cele opracowania, w tym chęć kompleksowej analizy mechanizmów prawnych sytuujących się między aktami indywidualnymi a konstytucyjnymi źródłami prawa, uzasadniają przyjęcie szerokich założeń badawczych i analizę tych konstrukcji prawnych, które *prima facie* mają cechy aktów autonomicznych. Wymaga to oczywiście przejęcia pewnych apriorycznych założeń, w tym określenia cech, które mogą być uznane za cechy źródeł prawa¹. Pozwoli to sformułować wstępny katalog autonomicznych źródeł prawa pracy (źródła prawa pracy *prima facie*), który w kolejnych rozdziałach będzie konfrontowany z konstytucyjnym modelem źródeł prawa oraz rozwiązaniami ustawowymi.

2. Zagadnienia definicyjne i terminologiczne

Pojęcie autonomicznych źródeł prawa pracy jest pojęciem języka prawniczego². Jego znaczenie i zakres, przynajmniej do pewnego stopnia, zależą od przyjętych założeń i konwencji językowej. Pojęcie to tworzą cztery elementy konstrukcyjne: 1) prawo; 2) źródła prawa; 3) praca oraz 4) autonomia. Prawo i jego źródła są ze sobą nierozdzielnie związane, dlatego dwa pierwsze elementy pojęcia można potraktować łącznie. Autonomiczne źródła prawa pracy, przy całej swojej specyfice, mają być źródłami prawa. Na tym etapie badań oraz ze względu na cele opracowania źródła prawa będą ujmowane możliwie szeroko. Zaliczenie do tej kategorii będzie następować nie w oparciu o kryteria formalne (walidacyjne), w szczególności ze względu na konstytucyjną regulację

¹ W ten sposób katalog atypowych źródeł prawa formułuje np. K. Osajda, *Multiźródłowość...*, s. 247.

² Nawet art. 9 § 1 k.p., który odgrywa istotną rolę w tworzeniu katalogu autonomicznych źródeł prawa pracy (m.in. M. Włodarczyk, „Swoiste” źródła prawa pracy..., s. 107), definiuje prawo pracy, a nie jego źródła.

źródeł prawa, lecz ze względu na występowanie określonych cech, które co do zasady charakteryzują źródła prawa, czy szerzej – akty normatywne. Jednocześnie dla ustalenia tych cech konieczne jest odwołanie się do charakterystyki aktów, które na gruncie teorii normatywnej – w tym zwłaszcza w świetle standardów konstytucyjnych – są źródłami prawa. Analizowane akty należą też do kategorii źródeł prawa pracy, a zatem źródeł prawa funkcjonujących na obszarze określonej (odrębnej i częściowo skodyfikowanej) gałęzi prawa, tradycyjnie wyodrębnianej ze względu na przedmiot regulacji³. W zależności od punktu wyjścia (ocena z perspektywy prawa w ogóle albo prawa pracy jako jego gałęzi) za *genus* definicji należy uznać przynależność do kategorii źródeł prawa w ogóle albo źródeł prawa pracy. Wychodząc od prawa jako takiego (pierwsze ujęcie), przynależność do prawa pracy będzie już stanowić *differentia specifica*. W każdym przypadku za *differentia specifica* badanych aktów należy uznać ich autonomiczny charakter – w odróżnieniu od źródeł prawa pochodzących od organów państwa. W rezultacie za autonomiczne źródła prawa pracy *prima facie* będzie można uznać akty: 1) które wykazują cechy aktów normatywnych (źródła prawa); 2) ich przedmiot stanowią materie zaliczane do prawa pracy (prawo pracy); 3) które nie pochodzą od organów państwa (autonomia).

Na określenie aktów stanowiących przedmiot badań używane są różne terminy⁴: prawo zawodowe lub prawo przedsiębiorstwa⁵, prawo lokalne⁶, partykularne⁷, zakładowe⁸ lub pozaustawowe⁹, wreszcie specyficzne lub swoiste źródła prawa pracy¹⁰, a także autonomiczne źródła prawa pracy¹¹. W ramach tej zbiorczej kategorii mogą być wyróżniane węższe grupy aktów, np. akty wewnątrzzakładowe (których najważniejszymi przykła-

³ Zagadnienie to jest niewątpliwie dużo bardziej złożone, na co wskazuje ewolucja sposobu definiowania prawa pracy, a także zasadnicze wątpliwości formułowane wobec tradycyjnego ujęcia (szeroko na ten temat B.M. Cwiertniak [w:] *System prawa pracy*, t. I..., s. 33 i n.).

⁴ Por. L. Florek, *Autonomiczne (pozaustawowe) źródła prawa pracy* [w:] *Ład społeczny w Polsce i Niemczech na tle jednoczącej się Europy. Księga pamiątkowa poświęcona Czesławowi Jackowiakowi*, red. B. von Maydell, T. Zieliński, Warszawa 1999, s. 50.

⁵ J. Péliissier, A. Supiot, A. Jeammaud, *Droit du travail*, Dalloz 2006, s. 121.

⁶ Zob. m.in. W. Sanetra, *Lokalne prawo pracy i udział załogi w jego stanowieniu. Zagadnienia ogólne* [w:] *Regulaminy i inne regulacje wewnątrzzakładowe w wielkich przedsiębiorstwach*, Wrocław 1979, s. 5 i n.

⁷ J. Wratny, *Zakres przedmiotowy układów zbiorowych pracy w świetle przepisów prawa pracy* [w:] *Układy zbiorowe w demokratycznym ustroju pracy*, red. J. Wratny, Warszawa 1997, s. 28.

⁸ J. Jończyk, *Zakładowe (lokalne) normy prawa pracy* [w:] *Lokalne normy prawa pracy*, Wrocław 1976, s. 3 i n.

⁹ L. Florek, *Autonomiczne (pozaustawowe) źródła...*, s. 50.

¹⁰ Zob. m.in. W. Sanetra, *Układy zbiorowe pracy i inne porozumienia w świetle Konstytucji RP* [w:] *Prawo pracy. Z aktualnych zagadnień*, red. W. Sanetra, Białystok 1999, s. 20; G. Goździewicz, *Rola związków zawodowych...*, s. 25; B. Cudowski, *Statut jako pozaustawowe źródło prawa pracy* [w:] *Źródła prawa pracy...*, s. 167; W. Uziak, *Specyficzne źródła prawa pracy (uwagi do dyskusji)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000/6, s. 29; J. Wratny, *Regulacja prawna...*, s. 4 i n.; M. Włodarczyk, „Swoiste” źródła prawa pracy..., s. 107–108 oraz powołana tam literatura; K.W. Baran, *Autonomiczne prawo pracy – de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Zbiorowe prawo pracy w XXI wieku*, red. A. Wypych-Żywicka, M. Tomaszewska, J. Stelina, Gdańsk 2010, s. 79–80.

¹¹ Zob. m.in. L. Florek, *Autonomiczne (pozaustawowe) źródła...*; E. Chmielek-Łubińska, *Szczególne właściwości źródeł prawa pracy (zagadnienia wybrane)* [w:] *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*.

dami są regulaminy)¹². Wybór konwencji językowej ma oczywiście istotne znaczenie, niemniej jednak jest do pewnego stopnia determinowany przez wstępne założenia. Określenia odnoszące się do zawodowego lub lokalnego charakteru aktów zbliżają się do innych pojęć języka prawnego i prawniczego (np. prawa miejscowego), co mogłoby powodować pewne niejasności terminologiczne. Z kolei określenia wiążące akty autonomiczne z przedsiębiorstwem lub zakładem pracy są zbyt wąskie, nie odzwierciedlając różnorodności form i poziomów, na których poszczególne akty, w tym zwłaszcza porozumienia zbiorowe, są tworzone (chyba że analiza koncentrowałaby się tylko na tym poziomie). Jeśli chodzi o nazwy specyficzne i swoiste źródła prawa pracy podkreślają one szczególny charakter opisywanych aktów (w zestawieniu ze źródłami prawa *sensu stricto*), nie precyzując jednak, na czym specyfika tych konstrukcji miałaby polegać. Są określeniami neutralnymi, które niewątpliwie mogą być stosowane do całej kategorii aktów mieszczących się w zakresie badań. W odniesieniu do pojęcia „autonomiczne źródła prawa pracy” pojawia się wątpliwość, czy nie jest ono zbyt wąskie, ograniczając się do aktów, które są efektem autonomicznego dialogu partnerów społecznych¹³. Jeśli jednak autonomię rozumieć jako tworzenie reguł postępowania przez podmioty autonomiczne w stosunku do państwa, do kategorii tej można zaliczyć już nie tylko porozumienia zbiorowe negocjowane przez partnerów społecznych, lecz wszystkie akty, które tworzą uczestnicy obrotu funkcjonujący poza strukturą państwa – jednostki, podmioty gospodarcze, lecz oczywiście także dobrowolne zrzeszenia. Przy takim ujęciu aktami autonomicznymi będą również regulaminy i inne akty wydawane przez pracodawców lub organy przedsiębiorstwa czy też akty ustrojowe różnych organizacji lub struktur (statuty¹⁴). Wątpliwości pojawiają się również w kontekście punktu odniesienia autonomii. Z perspektywy pracownika oddziaływanie źródeł prawa pracy nie pochodzących od państwa również ma charakter zewnętrzny¹⁵, jednak w relacji jednostki i tworzonych przez nią jednostek do organizacji państwowej ich tworzenie jest już działaniem wewnętrznym (autonomicznym).

3. Autonomiczne źródła prawa pracy jako źródła prawa (akty normatywne)

Autonomiczne źródła prawa pracy mają być szczególnymi czy specyficznymi, ale jednak źródłami prawa. Powinny więc charakteryzować się cechami, które wyróżniają prawo

Liber Amicorum prof. dr habil. Andrzej Marian Świątkowski, red. L. Mitrus, Kraków 2009, s. 31; K.W. Baran, D. Książek [w:] *System prawa pracy*, t. I..., s. 658 oraz S. Piekarczyk, *Układy zbiorowe pracy...*, s. 28–29.

¹² T. Zieliński, *Prawo pracy. Zarys systemu...*, s. 126; G. Goździewicz, *Szczególne właściwości...*, s. 30 i n. oraz 120 i n. (przed reformą prawa układowego z 1994 r. istniało wyraźne kryterium wyróżnienia norm układowych, o zasięgu ponadzakładowym, oraz wewnątrzzakładowych).

¹³ K.W. Baran, *Autonomiczne prawo pracy...*, s. 80.

¹⁴ Por. E. Chmielek-Łubińska, *Szczególne właściwości...*, s. 31.

¹⁵ J. Stelina, *Związkowa zdolność układowa*, Poznań 2001, s. 27.

i jego źródła na tle innych zjawisk społecznych (niezależnie od tego, czy ostatecznie będą mogły zostać uznane za prawo w określonym znaczeniu)¹⁶.

Podstawowym problemem jest wieloznaczność pojęcia źródeł prawa¹⁷. Wśród licznych znaczeń¹⁸ pojawiają się m.in. materialne (funkcjonalne) źródła prawa¹⁹ (zespół czynników decydujących o treści norm prawnych (w tym m.in. uwarunkowania ekonomiczne, społeczne i polityczne²⁰, ale też historia, kultura czy religia²¹, a szerzej – motywy prawotwórcze i tradycja prawna²²), źródła prawa w znaczeniu instytucjonalnym (organ lub podmiot tworzący prawo²³) czy wreszcie jako źródła poznania prawa (*fontes iuris cognoscendi*)²⁴. Źródła prawa mogą być również ujmowane w sposób funkcjonalny (jako czynniki wpływające na treść obowiązujących reguł) oraz walidacyjny (jako podstawa obowiązywania określonej reguły)²⁵. Wreszcie w ujęciu normodawczym (ścisłym), chyba najbliższym normatywnej teorii prawa²⁶, są to fakty tworzące prawo (źródła powstania lub pochodzenia prawa) – fakty prawotwórcze (*fontes iuris oriundi*)²⁷. Jakkolwiek Konstytucja nie definiuje prawa oraz jego źródeł, sposób ich rozumienia można (przynajmniej do pewnego stopnia) odtworzyć na podstawie całokształtu regulacji konstytucyjnej²⁸.

U podstaw systemu źródeł prawa leży określona wizja państwa i jego relacji do człowieka (jego wolności i praw podstawowych) oraz innych podmiotów lub struktur, w tworzeniu których człowiek może uczestniczyć, a które – podobnie jak człowiek – znajdują się pod

¹⁶ Zwraca się uwagę na istnienie aktów, które jakkolwiek nie mieszczą się w konstytucyjnej konstrukcji źródeł prawa, wykazują pewne cechy aktów normatywnych (m.in. M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1..., s. 177), w tym są tworzone w oderwaniu od konkretnej umowy, zawierają standardowe postanowienia, które mogą znaleźć zastosowanie wielokrotnie czy wreszcie podlegają kontroli nie tylko konkretnej, lecz również abstrakcyjnej.

¹⁷ Zob. m.in. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 141; J. Oniszczyk, *Źródła prawa...*, s. 5; R. Mojak, *System źródeł prawa...*, s. 34-35; K.W. Baran, D. Książek [w:] *System prawa pracy*, t. 1..., s. 646-647; T. Chauvin, T. Stawiecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2019, s. 196. Ta wieloznaczność miałaby nawet uzasadniać rezygnację z tego pojęcia (J. Wróblewski, *Zasady...*, 1989, s. 22-23; K. Rączka, *Miejsce i rola układów zbiorowych...*, s. 3; I. Malinowska, *Źródła prawa w Konstytucji RP z 1997 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2017/6, s. 282). W kontekście prawa pracy zob. m.in. T. Zieliński, *Prawo pracy. Zarys systemu...*, s. 122.

¹⁸ Por. J. Oniszczyk, *Źródła prawa...*, s. 5.

¹⁹ Wyrok TK z 28.06.2000 r., K 25/99.

²⁰ Zob. m.in. K.W. Baran, D. Książek [w:] *System prawa pracy*, t. 1..., s. 647.

²¹ R. Mojak, *System źródeł prawa...*, s. 34.

²² M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1..., s. 131-133.

²³ I. Malinowska, *Źródła prawa w Konstytucji RP...*, s. 282.

²⁴ Zob. m.in. T. Zieliński, *Prawo pracy. Zarys systemu...*, s. 122. Wydaje się, że do pewnego stopnia odpowiada ono ujęciu źródeł prawa w znaczeniu informacyjnym (J. Wróblewski, *Zasady...*, 1989, s. 23).

²⁵ J. Wróblewski, *Zasady...*, 1989, s. 23.

²⁶ Na ten temat zob. szerzej J. Wróblewski, *Zasady...*, 1989, s. 23-24.

²⁷ T. Zieliński, *Prawo pracy. Zarys systemu...*, s. 122; K. Rączka, *Miejsce i rola układów zbiorowych...*, s. 3; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys...*, s. 141.

²⁸ Zob. R. Mojak, *System źródeł prawa...*, s. 35; J. Oniszczyk, *Źródła prawa...*, s. 5.

władzą państwa²⁹. Konstytucyjnym fundamentem tej relacji jest zasada demokratycznego państwa prawnego, która narzuca określony sposób rozumienia prawa oraz standardy jego tworzenia i obowiązywania³⁰. Istnieje bezpośredni związek między demokracją i państwem prawnym. Funkcjonowanie państwa i prawa opiera się na władztwie państwowym oraz demokratycznym mandacie jego organów do sprawowania władzy. W umowie społecznej państwo zobowiązało się, że swoją władzę w stosunku do jednostek i innych podmiotów będzie sprawować na podstawie i w granicach wyznaczonych przez prawo, na szczycie którego znajduje się Konstytucja (wyrażona w art. 8 zasada konstytucjonalizmu)³¹, określająca zasady ustrojowe, gwarantująca prawa podstawowe oraz kształtująca same źródła prawa³². Mandat do tworzenia prawa organy państwa czerpią z demokratycznego aktu wyborczego, którego kształt został określony w konstytucji³³. Demokratyczny akt wyborczy stanowi umocowanie dla aktów parlamentu (ustaw), które ze względu na swoją legitymację stanowią podstawowy instrument oddziaływania na sytuację podmiotów znajdujących się pod władzą państwa. Umowa społeczna uznała szczególną rolę oraz szczególne kompetencje państwa i jego organów, jednocześnie tworząc ramy formalne dla ich działania. Dlatego wykonywaniu tych kompetencji nie musi już towarzyszyć zgoda podmiotów objętych zakresem stosowania norm.

Państwo działa w stosunku do jednostek i innych podmiotów przez prawo (tworząc generalne i abstrakcyjne reguły postępowania) oraz na podstawie prawa (decyzje administracyjne, orzeczenia sądów), co znajduje wyraz w zasadzie legalizmu (art. 7 Konstytucji)³⁴. Stanowienie norm prawnych musi mieć podstawę w Konstytucji lub ustanowionych prawnie zasadach, które znajdują oparcie konstytucyjne³⁵. Konstytucja dzieli źródła prawa na źródła powszechnie obowiązującego prawa RP oraz źródła prawa wewnętrznego, tzw. interna³⁶ (zasada dualizmu źródeł prawa)³⁷. Konstytucja nie przewiduje (przynaj-

²⁹ Wywodząc się z koncepcji nowożytnych (w tym koncepcji *Rechstaat*, ale też *rule of law*), nawiązuje do idei starszych – myśli starożytnej, w tym poglądów Arystotelesa, wskazującego na potrzebę rządów prawa (a co za tym idzie ludu), a nie konkretnych osób (A. Krzynówek-Arndt, *Państwo prawa...*, s. 80–81), prowadząc do swoistej nadrzędności prawa. Trzeba jednocześnie pamiętać o różnorodności koncepcji demokratycznego państwa prawnego (s. 93 i n.). Ważny jest przy tym zewnętrzny punkt odniesienia – w postaci różnorodnych koncepcji prawnonaturalnych (s. 94).

³⁰ Zob. szerzej R. Mojak, *System źródeł prawa...*, s. 27 oraz 40, wskazując też na realizację zasady państwa konstytucyjnego (prymat konstytucji i istnienie sądownictwa konstytucyjnego, szczególna pozycja ustawy).

³¹ Zob. m.in. wyrok TK z 28.06.2000 r., K 25/99.

³² W takim zakresie państwo uzyskało akceptację swoich obywateli.

³³ Por. M. Zubik, *O „grzechach społecznych” przeciwko ustawie zasadniczej*, PiP 2018/1, s. 20–21.

³⁴ Zob. szerzej wyrok TK z 28.06.2000 r., K 25/99, powołując się na stanowisko P. Winczorka.

³⁵ Zob. m.in. J. Oniszczuk, *Źródła prawa w orzecznictwie i powszechnie obowiązującej wykładni ustaw Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 1999, s. 16–17 oraz powołane tam orzecznictwo TK. Jakkolwiek stanowisko to nawiązuje do orzeczeń, które zapadły przed wejściem w życie Konstytucji z 1997 r., wskazuje na pewien sposób ujmowania prawa (który należy skonfrontować z Konstytucją).

³⁶ I. Malinowska, *Źródła prawa w Konstytucji RP...*, s. 297.

³⁷ Zob. m.in. S. Wronkowska, *System źródeł prawa w nowej Konstytucji*, „Biuletyn RPO” nr 38, Warszawa 2000, s. 86; M. Wiącek [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, t. II, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 65. Akty wewnętrzne, niezależnie od swojej specyfiki (w tym ograniczonego zakresu stosowania),

Książka przedstawia kompleksową analizę charakteru prawnego autonomicznych źródeł prawa pracy, w szczególności układów i innych porozumień zbiorowych, regulaminów i statutów. Są to swoiste akty, nie pochodzące od organów państwa, tworzone przez partnerów społecznych lub pracodawców, które regulują różne materie należące do prawa pracy, w tym zwłaszcza prawa i obowiązki stron stosunku pracy.

To specyficzne dla prawa pracy zjawisko prawne jest przedstawione nie tylko z perspektywy konstytucyjnego systemu źródeł prawa, lecz również innych norm konstytucyjnych formułujących gwarancje wolności i praw jednostki oraz tworzących ramy dla funkcjonowania społeczeństwa i gospodarki. Autor porusza także zagadnienia dotyczące tworzenia i obowiązywania autonomicznych źródeł prawa pracy, w tym z zakresu ich stosowania oraz mechanizmów oddziaływania na sytuację podmiotów prawa pracy.

Walory praktyczne opracowania przesądzają o wartości książki dla osób biorących udział w procesie legislacyjnym oraz stosujących prawo, w tym zarówno w orzecznictwie, jak i w działalności związków zawodowych czy pracodawców i ich organizacji. Ze względu na rozległe wykorzystanie literatury przedmiotu książka będzie przydatna pracownikom naukowym.

Łukasz Pisarczyk – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Warszawskiego; profesor wizytujący Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; radca prawny; w latach 2016–2018 członek Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Pracy; autor licznych publikacji z zakresu prawa pracy.



9788382463606 W01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8246-360-6



9 788382 463606

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUPER.PL

WWW.PROFINFO.PL

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

